

КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ КЫЙМЫЛ-АРАКЕТТИ БИЛДИРҮҮЧҮ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР

Фразеологизмы действия в кыргызском языке

Phraseological units of action in the Kyrgyz language

Илимий макалада кыргыз тилиндеги кыймыл-аракетти билдирүүчү фразеологизмдер адамдын кыймылын, мүнөзүн билдирээри жана контекстке куйкум, образдуу маани бере тургандыгы көрсөтүлдү. Кыймыл-аракетти билдирүүчү фразеологизмдер этиштик, сын атоочтук жана атоочтук кызмат атакараары жыйынтыкталды.

Урунттуу сөздөр: фразеологизм; кыймыл-аракет; грамматика; сөз айкашы; функция; речь; көркөм; курч; таамай; каймана.

В статье показано, что фразеологизмы в кыргызском языке обозначают характер, действие человека и дают образное, острое, точное значение контексту. Фразеологизмы, обозначающие действие, имеют глагольные, прилагательные и причастные значения.

Ключевые слова: фразеологизм; действие; грамматика; словосочетание; функция; речь; художественный; острый; точный; косвенный.

In article it is shown that phraseological units in the Kyrgyz language designate character, action of the person and give figurative, sharp, exact value to a context. The phraseological units designating action have verbal, adjectives and involved values.

Keywords: phraseology; act; grammar; collocation; function; speech; artistically; acute; accurate; indirectly.

Фразеологизмдер ой-пикирди таамай, курч, жеткиликтуу, керкемдук татымы кучтуу, айтылуучу ойду угуучуга туз маанисинде эмес кыйыр турде элестуу, таамай, образдуу кылып жеткириуде тилдик керкем сез каражаттары катары кызмат аткарып, речке ар турдуу тую беруучу боёк катары пайдаланылат. Белгилуу бир тушунукту туюнткан туруктуу сез айкашы менен жеке сездердун жогоркудай жалпылыгы менен бирге, булардын мунездуу езгечелук-теру да бар. Аталган туруктуу сез айкаштары кандайдыр бир тушунукту жеке сездер сыяктуу туз, тике атабастан, аны каймана, образдуу турде туюнтуп турган номинативдик функ-цияга ээ. М: Чырпык башын сындырбайт деген фразеологиялык айкалышты ушундай эле маанидеги эчтеме кылбайт, «иштебейт», «бош эле журет деген сездер: сез айкаштары менен ез ара салыштырып керсек, бир эле тушунукту билдерген бул эки турдуу айкашат. Суйлем ичинде бир суроого жооп берип, бир милдет аткарат: Эки тизгин бир чылбыр эми колго тийптир; вмуру сезун бербеген кара жаак дагы бар деген суйлемдерду алып керсек, алардын составындагы «эки тизгин бир чылбыр, кара жаак» дегендер эмне? ким? деген бир гана суроого жооп беришет, ээлик милдет аткарышты. Жалпы мааниси составындагы компоненттердин лексикалык маанисинен ажыраган, компонентеринин жеке мааниси менен фразеологиялык маанисинин байланышы

узулуп, эркин айкалышка Караганда ага езунун бутундугу менен кайчы турган фразеологизмдер фразеологиялык ширешме деп аталат. М: беш ердигун учуруу, котур ташы койнунда, тебесу кекке жетуу, мацдайы жарылуу, ат соорусун салуу. Фразеологизмдер женекей сездерден затты же анын белгилерин атоодо, кыймыл-аракеттин турдуу кырдаалы ж.б.у.с. тушунуктерду билдирууде айтылуучу ойду элестуу туюндуруусу менен айырмаланат. Мисалы: «Берекелуу куз» дегенди «Ак теенун карды жарылган куз» деп, «сарац адам» дегенди «битин сыгып канын жалаган, чычкан мурдун канатпаган адам» деп, «Жакшылап издеп, сезеуз таап кел» дегенди «Сары изине чеп салып, жерден чукуп болсо да таап кел» деп салыштырсак, фразеологизмдердин образ-дуулугу даана байкалат. Образдуулук дайым эле ачык боло бербейт, бирок аздыр - кептур болсо да байкалат. Мына ушул образдуулук белгиси аркылуу фразеологизмдер тилибизде керкем каражат болуп саналат. Жомоктор дагы, фразеологизмдер дагы карт тарыхыбыздын рухий табылгалары, ошол себептен экее бири-биринен ажырагыс байланышта болуп келе жаткандыгын элдик оозеки чыгармачылыктагы мурастарыбыз да далилдейт.

Кыргыз тилинде сын атооч сездер дайыма аныктагыч болуп, аны менен айкашып турган зат атоочтор аныкталгычтар болушат. Суйлем тизме-гинде кээде аныкталгыч сез тушуп да кала берет.

Мындай учурда сын атооч сез аныкталгычтын ордуна колдонулуп, анын грамматикалык маанилерин да езуне кабыл алат. Мисалы: Мыкты студенттердин берген жооптору бизди ыраазы кылат. Бул жерде мыкты деген сын атооч студенттердин деген зат атоочту аныктап турат. Башкача айтканда, сын атооч зат атооч сездун маанисинде колдонулду. Ошентип, сын атооч заттанып кетет да, зат атоочтун категориялары боюнча озгорот берет.

Лексикалык составы азыркы кунде активдуу колдонулуп, семантикасы, айкалалашы, грамматикалык касиети боюнча учурдагы тилдин нормасынан эч айфмаланбаган фразеоло-гизмдер: конулунон ото албадым «боорукердик кылдым», дарактын мортун курт жейт-«тоготпойт», мамысын табат- «тунокке кайрылат», кенулу жарым «бечара»; жай тар, кенул кен - «ойдо бар колдо жок»; жакасы агарбады - «оцоло элек» ж. б. Бул сыяктанган фразеологизмдердин составындагы создор азыркы кыргыз тилинин лексикалык система-сында оз алдынча эркин колдонулган создор болуп эсептелет. Бул туруно кирген фактылар басымдуу келип коп орун ээлейт. Мисалы: итти агытып, кучукту коромсу кылат - «ката, туура эмес иш жасайт» (мында коромсу деген сезде фонетикалык архаизм кезигет); чилдесинде чыфак корбогон - «торолгондв жарык туйбаган» (мында чилдесинде деген «кырк кундугундв» деген маани берип, жергиликтуу сез катары айтылып жатат. Мындай фразеологизмдер биринчи топко Караганда анча басымдуу эмес. Бирок, ошентсе да учурайт. Алардагы квнвргвн фактылар лексико - семантикалык, морфологиялык, фонетикалык жактан да жолугат. Азыркы кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин квпчулугу тол фразеологизмдер болуп эсептелет. М: тввну чвмуч менен сугарбас; курвккв турбаган сез; ойной албаган бала энесин чымчып ойнойт; чапанчан суукту сезгиче, квнвкчвн майып болот; жургвн жерине чвп чыкпайт; ичине жалгыз таруу айланбайт; журвгу жарылды жана башка.

Квпчулук учурда кыймыл-аракетти билдир-ген фразеологизмдер адамдын сын-сыпатын, кулк мунвзун билдирип калат. Мисалга: “Жаагы жап болуу”- сез кайыра албоо, унчуга албай калуу, бирввдвн кагуу жеп унчуга албай калуу. Коркок. Биттин ичегисине кан куюу- ото бышык. Абдан тын, Балапан жуну бата элек- урмуштун ысык-суугун башынан вткврв элек. Бармак басты, коз кысты башкаларга билгизбей, тымызын бутур-гвндук. Амалквй. Керки балтасы колунда-бир нерсени тез эле бутурвт. Шайдоот. Колтугуна кируу-куулук менен жасакерленип бирввнун ишеничине кируу, жакындашуу, аралашуу.

Ошондой эле коз жоосун алуу - сулуу, жоо куугандай-шашуу, коен журвк-корккон адам, жандан тунулуу-коркуу, кара жаак-жакшы

суйлвйт, жез тавдай-жакшы ырдайт, жоо жакадан бору этектен алганда шашып калганда, жылан влтургвнгв таш алып бербеген-жакшылык кылбаган, кудай урсун-карганган, куурай башын сындьфбай-жамандык кылбаган, оозунан алдыр-ган вврвдвй-колунан алдыфган, оозун кайсы десе, мурдун кврвсвтуу-шалаакы адам, жонунан кайыш тилуу- кыйноо, ортого салуу-акылдашуу, иг кейпин кийуу-кедей болуу, опол тоодой - коп, влбвгвн торт шыйрагы калды-уялып калды, елее бир чункурда, тируу болсо бир двбвдв болу-чогуу иштвв, впкв чалуу-ыйлоо, сакалыц вртгвнгур-каргоо, суу журвк-коркок, таманына май тешее-сыйлоо, сыяктуу фразеологизмдер кыргыз элинин жашоосунда активдуу жашап келет.

Этиштик фразеологизмдер кыймыл-аракетти да туюндурган учурлары коп кездешет. Мисалы: Баш - аягын жыноу - мурдагы калыбына келуу, Баш багуу - эшиктен башын созуп коз жугуртуу, Баш ийуу-конуу ж.б. Бет кат-катташууга, мамиле-лешууго жолтоо болгон себеп. Баш-коз болуу -кимдир бироонун журуш-турушуна, уй оокатына же кандайдыф бир ишине коз салуу, каралашып туруу, жетектоо. Баш териси тырышуу-ачуусу келуу, кыжьфлануу. Баш жазуу - ичкиликтен кыйналган, буткон бою, башы ооруган абалды жакшыфтуу максатында кайрадан бир аз ичип коюу. Башына жангак чагуу - башына чай кайнатуу, бирди корсотуу, сазайын окутуу, катуу жазалоо, кыйноо. Бетке чабар - адамдын кемчи-лигин ж. б. конулуно карабай, тартынбай, тике айтуу. Жогоруда келтирген адамдардын иш аракетин билдирген фразеологизмдер биздин суйлоо речибизде, керкем чыгарма-ларда арбын колдонулат. Кыргыздын улуу адабиятчыларынын чыгармаларында, элдик оозеки чыгармачылыкта бул корунуш ото коп кездешет. Мисалы “Манас” эпосунда ырчылар келди дегенге Караганда “Кара жаак, жез тандай, Баары келсин тоюма, М.Элебаевде тамактандык дегендин ордуна “Учеебуз жыйып келген нанды бир уйлуу киши чай менен ичип езек жалгадык”, ЧАйтматовдо алые жакка кетиштиге Караганда, “Ташчайнар менен Акбара башы ооган тарапка бет алышып, кулак уккус, коз коргус жакка жортуп баратышты” - деген туруктуу сез айкаштарын пайдалануу окурмандарга ботончо ой тартуу-лаары айдан ачык.

Биз бул создорду колдонуу менен сез байлыгыбыздын коркомдугун, мазмундуулугун арттырабыз. Фразеологизмдер негизинен етме мааниде колдонулат. Мисалы: «баш-аягын жыноу» деген фразеологизмдеги «баш» деген созду озунчо карап кореек болот. Биринчиден «баш» деген езунун туз маанисинде адамдын дене тузулушунун бир белугу катарында, экинчиден, етме маанисинде, кандайдыр бир иштин аяктагандыгын, жыйынтыгын керсетуп турат. Баш-орган, дененин белугу, баш-аягын

жыюу- кандайдыр бир чон иштен кийин жыйналып, мурунку абалына келуу. Дагы ошондой эле бети чымыроо деген туруктуу сез айкашын алсак. Бет-орган. Бети чымыроо-кандайдыр бир нерседен уят болгонун сезуу, уялып калуу.

Фразеологизмдерди акындар, жазуучулар, чечендер, ойчулдар, окумуштуулар да атайылап ойдон чыгарып жарата албайт. Алар калк тарабынан жара муундан муунга етуп, турукташып калган фразеологизмдердин белугун бир да башка сез менен башма-баш алмаштырууга болбойт. Кыргыз тилинде кепчулук учурда бул тилдик каражат жеке сездун синоними, антоними катары да учурап келет. коркту-журегу оозуна тагылды, коен журек, вен табат - жумурткадан кыр чыгарат, кара кылды как жарат.

Фразеологиялык синонимдер бири-биринен маанилик оттенкасы, стилдик боёкчосу, колдонулуш чыйрвсу, башка свздвр менен болгон байланыш - катышы боюнча да өзгөчөлүнөт. М: «бош журвт» дегенди туюндуруу учун: эшек такалап журвт - шоона эшип отурат; чарыгышды ит тарткыр - кыйынгунду уй жегир; дилин май баскан- кызун чел каптаган «тоотпойт, эсирген» ж.б. Мына булар стилдик - экспрессивдик колдонулуш жагынан айырмаланышат. Лексико-грамматикалык жактан алганда фразеологизмдин тутумундагы создордун кепчулугунун ички байланышы бекем. Кыргыз тилиндеги туруктуу сез айкаштарынын ичинен ото кенири тараган туру этиштик, сын атоочтук, тактоочтук жана заттык фразеологизмдер болуп эсептелет. Элестуулугу жана стилдик боёкчолорунун абдан байлыгы менен айырмаланган фразеологизмдер кыйла жыш. М: коп деген тушунукту беруу учун : быкбырдай кайнайт, жунун жейт; ылдам, бат дегенди туюндуруу учун: каш-кабактын ортосунда, аш-паш дегиче , кемпир шабалды жегиче, козду ачып-жумгуча ж.б. Азыркы учурда суйлоо речибизде, айрыкча жаштардын арасында фразеологизмдин солгун-дап бара жатканы байкалат. М: саны сууга кетти, теспесин унуткан адам сыяктуу туруктуу сез айкаштары абдан эле сейрек учурайт.

Фразеологизмдердин кыймыл - аракеттик маанилерин анализге алуу менен томонкудвй жыйынтыктарга келуугв болот.

-Кыргыз тилиндеги фразеологизмдер текстке таамай, курч, таасирдуу маани берет;

-Кыргыз тилиндеги туруктуу сез айкаштарынын ичинен ото кенири тараган туру этиштик жана сын атоочтук фразеологизмдер болуп эсептелет:

- Этиштик фразеологизмдер кыймыл-аракетти да туюндурган учурлары коп кездешет.

Жогоруда биз кыргыз тилиндеги кыймыл-аракетти туюнтуучу фразеологизмдердин кбунесе сындык касиетти билдирип, кепте бир

гана синтаксиситик мучвну аткарып, канча компонент болсо дагы бир гана суроого жооп берип, текстке образдуулук, ар тараптуулук, айтылуучу ойду элестуу, жеткиликтүү, билдирип тураарын аргументтуу материалдардын негизинде далилдөөгв аракеттендик.

Фразеология - тил илиминин бир белугу. Биздин өлкөдө анын өнүгүшү советтик тилчи академик В. В. Виноградовдун ысмы менен байланыштуу. Ал фразеологизмдерди изилдеген ма-селелерин аныктап, алардын турлорун ажыратуу менен, фразеологияга негиз салган. Фразеологиянын изилдей турган объектиси - туруктуу сез айкаштары, башкача айтканда, фразеологизмдер. «Фразеология» деген термин гректин «phrazis»-«турмек» айкалыш жана «logos» -«сез» илим деген сездерунен алынган.

Фразеологизмдер ой-пикирди таамай, курч, жеткиликтүү, керемдук татымы кучтуу, айтылуучу ойду угуучуга туз маанисинде эмес кыйыф турде элестуу, таамай, образдуу кылып жеткирууде тилдик керем сез каражаттары катары кызмат аткарып, речке ар турдуу тую беруучу боёк катары пайдаланылат. Белгилүү бир тушунукту туюнткан туруктуу сез айкашы менен жеке создордун жогоркудай жалпылыгы менен бирге, булардын мунездуу өзгөчөлүк-теру да бар. Аталган туруктуу сез айкаштары кандайдыр бир тушунукту жеке сездер сыяктуу туз, тике атабастан, аны каймана, образдуу турде туюнтуп турган номинативдик функцияга ээ. М: Чырпык башын сындырбайт деген фразеологиялык айкалышты ушундай эле маанидеги эчтеме кылбайт, «иштебейт», «бош эле журет деген сездер: сез айкаштары менен өз ара салыштырып керсек, бир эле тушунукту билдерген бул эки турдуу айкашат. Сүйлөм ичинде бир суроого жооп берип, бир милдет аткарат: Эки тизгин бир чылбыр эми колго тийпир; Эмуру сезун бербеген кара жаак дагы бар деген сүйлөмдерду алып керсек, алардын составындагы «эки тизгин бир чылбыр, кара жаак» дегендер эмне? ким? деген бир гана суроого жооп беришет, ээлик милдет аткарышты. Жалпы мааниси составындагы компоненттердин лексикалык маанисинен ажыраган, компоненттеринин жеке мааниси менен фразеологиялык маанисинин байланышы узулуп, эркин айкалышка Караганда ага езунун бутундугу менен кайчы турган фразеологизмдер фразеологиялык ширешме деп аталат. М: беш ердегун учуруу, котур ташы койнунда, тебесу кекке жетуу, мандайы жарылуу, ат соорусун салуу. Фразеологизмдер женекей сездерден затты же анын белгилерин атоодо, кыймыл-аракеттин турдуу кырдаалы ж.б.у.с. тушунук-терду билдирууде айтылуучу ойду элестуу туюндуруусу менен айырмаланат. М: «Берекелуу куз» дегенди «Ак теенун карды жарылган куз» деп, «саран адам» дегенди «битин сыгып канын

жалаган, чычкан мурдун канатпаган адам» деп, «Жакшылап издеп, сезсуз таап кел» дегенди «Сары изине чеп салып, жерден чукуп болсо да таап кел» деп салыштырсак, фразеологизмдердин образдуулугу даана байкалат. Образдуулук дайым эле ачык боло бербейт, бирок азыр - кепур болсо да байкалат. Мына ушул образдуулук белгиси аркылуу фразеологизмдер тилибизде корком каражат болуп саналат.

Лексикалык составы азыркы кундо активдуу колдонулуп, семантикасы, айкалашы, грамматикалык касиети боюнча учурдагы тилдин нормасынан эч айырмаланбаган фразеологизмдер: кенулумен это албадым «боорукердик кылдым», дарактын мортун курт жейт-«тоготпойт», мамысын табат- «тунекке кайрылат», кенулу жарым «бечара»; жай тар, кенул кен - «ойдо бар колдо жок»; жакасы агарбады - «оцоло элек» ж. б. Бул сыяктанган фразеологизмдердин составындагы создор азыркы кыргыз тилинин лексикалык система-сында оз алдынча эркин колдонулган создор болуп эсептелет. Бул туруно кирген фактылар басымдуу келип коп орун ээлейт. Мисалы: итти агытып, кучукту коромсу кылат - «ката, туура эмес иш жасайт» (мында коромсу деген сезде фонетикалык архаизм кезигет); чилдесинде чырак корбогон - «торолгондв жарык туйбаган» (мында чилдесинде деген «кырк кундугундв» деген маани берип, жергиликтуу свз катары айтылып жатат. Мындай фразеологизмдер биринчи топко Караганда анча басымдуу эмес. Бирок, ошентсе да учурайт. Алардагы квнвргвн фактылар лексико-семантикалык, морфологиялык, фоне-тикалык жактан да жолугат. Азыркы кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин квпчулугу тол фразеологизмдер болуп эсептелет. М: твнну чвмуч менен сугарбас; курвккв турбаган свз; ойной албаган бала энесин чымчып ойнойт; чапанчан суукту сезгиче, квнвкчвн майып болот; жургвн жерине чеп чыкпайт; ичине жалгыз таруу айланбайт; журвгу жарылды жана башка. Квпчулук учурда кыймыл-аракетти билдирген фразеологизмдер адамдын сын-сыпатын, кулк мунвзун билдирип калат. Мисалга: “Жаагы жап болуу”- свз кайфа албоо, унчуга албай калуу, бирввдвн кагуу жеп унчуга албай калуу. Коркок. Биттин ичегисине кан куюу- втв бышык. Абдан тыщ. Балапан жуну бата элек- урмуштун ысык-суугун башынан вткврв элек. Бармак басты, квз кысты-башкаларга билгизбей, тымызын бутур-гвндук. Амалквй. Керки балтасы колунда-бир нерсени тез эле бутурвт. Шайдоот. Колтугуна кируу-куулук менен жасакерленип бирввнун ишеничине кируу, жакындашуу, аралашуу. Мигаам.

Этиштиг фразеологизмдер кыймыл-аракетти да туюндурган учурлары квп кездешет. М: Баш -аягын жыноу - мурдагы калыбына келуу, Баш

багуу - эшиктен башын созуп квз жугуртуу, Баш ийуу-квнуу ж.б. Бет кат-катташууга, мамилелешуугв жолтоо болгон себеп. Баш-квз болуу -кимдир бирввнун журуш-турушуна, уй оокатына же кандайдыр бир ишине квз салуу, каралашып туруу, жетектвв. Баш териси тырышуу-ачуусу келуу, кыжьфлануу. Баш жазуу - ичкиликтен кыйналган, бутквн бою, башы ооруган абалды жакшьфтуу максатында кайрадан бир аз ичип коюу. Башына жангак чагуу - башына чай кайнатуу, бирди кврвтуу, сазайын окутуу, катуу жазалоо, кыйноо. Бетке чабар - адамдын кемчилигин ж.б. квнулувн карабай, тартынбай, тике айтуу. Жогоруда келтирген адамдардын иш аракетин билдирген фразеологизмдер биздин суйлвв речибизде, кврквм чыгарма-ларда арбын колдонулат. Кыфгыздын улуу адабиятчыларынын чыгармаларында, элдик оозеки чыгармачылыкта бул кврунуш втв квп кездешет. Мисалы “Манас” эпосунда ьфчылар келди дегенге Караганда “Кара жаак, жез тандай, Баары келсин тоюма, М.Элебаевде тамактандык дегендин ордуна “Учеебуз жыйып келген нанды бир уйлуу киши чай менен ичипезек жалгадык”, ЧАйтматовдо алые жакка кетиштиге Караганда, “Ташчайнар менен Акбара башы ооган тарапка бет алышып, кулак уккус, квз квргус жакка жортуп баратышты” - деген туруктуу свз айкаштарын пайдалануу окурмандарга бвтвнчв ой тартуу-лаары айдан ачык. Биз бул евздврду колдонуу менен свз байлыгыбыздын кврквмдугун, мазмун-дуулугун арттьфабыз. Фразеологизмдер негизи-нен втмв мааниде колдонулат. Мисалы: «баш-аягын жыноу» деген фразеологизмдеги «баш» деген евзду взунчв карап квревк болот. Биринчиден «баш» деген взунун туз маанисинде адамдын дене тузулушунун бир белугу катарында, экинчиден, втмв маанисинде, кандайдыр бир иштин аяктагандыгын, жыйынтыгын квревтуп турат. Баш-орган, дененин белугу, баш-аягын жыноу- кандайдыр бир чоц иштен кийин жыйналып, мурунку абалына келуу. Дагы ошондой эле бети чымьфоо деген туруктуу свз айкашын алсак. Бет-орган. Бети чымыроо-кандайдыф бир нерседен уят болгонун сезуу, уялып калуу.

Фразеологизмдерди акындар, жазуучулар, чечендер, ойчулдар, окумуштуулар да атаылап ойдон чыгарып жарата албайт. Алар калк тарабынан жара муундан муунга етуп, турукташып калган фразеологизмдердин бвлугун бир да башка сез менен башма-баш алмашты-рууга болбойт. Кыргыз тилинде квпчулук учурда бул тилдик каражат жеке сездун синоними, антоними катары да учурап келет. коркту-журвгу оозуна тагылды, коен журек, вен табат -жумурткадан кьф чыгарат, кара кылды как жарат.Фразеологиялык синонимдер бири-биринен маанилик оттенкасы, стилдик боёкчосу,

колдонулуш чейресу, башка сездер менен болгон байланыш - катышы боюнча да өзгөчөлүнөт. М: «бош журвт» дегенди туюндуруу учун: эшек такалап журвт - шоона эшип отурат ; чарыгыңды ит тарткыф - квинвгунду уй жегир; дилин май баскан-квзун чел каптаган «тоотпойт, эсирген» ж.б. Мына булар стилдик - экспрессивдик колдонулуш жагынан айырмаланышат. Лексико -грамматикалык жактан алганда фразеологизмдин тутумундагы создордун көпчүлүгүнүн ички байланышы бекем. Кыргыз тилиндеги туруктуу сөз айкаштарынын ичинен ото кеңири тараган туру этиштик, сый атоочтук, тактоочтук жана заттык фразеологизмдер болуп эсептелет. Элестуулугу жана стилдик боёкчолорунун абдан байлыгы менен айырмаланган фразеологизмдер кыйла жыш. М: көп деген тушунукту берүү үчүн : быкбырдай кайнайт,

жунун жейт; ылдам, бат дегенди туюндуруу үчүн: каш- кабактын орто-сунда, аш-паш дегиче, кемпир шабдалы жегиче, козду ачып-жумгуча ж.б.Азыркы учурда сүйлөө речибизде, айрыкча жаштардын арасында фразеологизмдин солгундап бара жатканы байкалат. М: саны сууга кетти, теспесин унуткан адам сыяктуу туруктуу сөз айкаштары абдан эле сейрек учурайт.

Жогоруда биз кыргыз тилиндеги кыймыл-аракетти туюнтуучу фразеологизмдердин кебунесе сындык касиетти билидирип, кепте бир гана синтаксиситик мучону аткарып, канча компонент болсо дагы бир гана суроого жооп берип, текстке образдуулук, ар тараптуулук, айтылуучу ойду элестуу, жеткиликтүү, билдирип тураарын аргументтүү материалдардын негизинде далилдегөө аракеттендик.

Пайдаланылган булактардын тизмеси

1. Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү. -Фрунзе, 1980-ж.
2. Мукамбаев Ж. Кыргыз диалектологиясы жана фразеология. -Бишкек,1998-ж.
3. Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздөгү. - Фрунзе, «Мектеп» 1990-ж.
4. Жапаров А. Кыргыз тилинин синтаксиси. -Фрунзе, «Мектеп» 1979-ж.
5. Иманов А. Кыргыз тилинин синтаксиси. - Бишкек, 1990-ж.
6. Закиров С. Кыргыз элинин макал-ылакаптары.- Фрунзе, «Мектеп» 1972-ж.
7. Юдахин К.К. Из собрания академика. Бишкек,1997-ж
8. Закиров С. Кыргыз элинин макал жана ылакаптары. Фрунзе, 1995-ж.
9. Осмонова Ж. Кыргыз тилиндеги идиомалар.Фрунзе,1980
10. Акматов Т., Муканбаев Ж. Азыркы кыргыз тили. Фрунзе «Мектеп», 1978-ж.
11. Хусеин Карасаев. Накыл сөздөр. - Бишкек, 1995-ж.
12. Юнусалиев Б. Кыргыз лексикасы. Фрунзе, 1959-ж
13. А.Сапарбаев, С. Өмүралиева, Р.Эгембердиев. Кыргыз тили 10- 11-кл. – Бишкек: «Мектеп» 1998-ж.

Рецензенты: Кудайбергенова З. С. - кандидат филологических наук, доцент КНУ им. Ж. Баласагына

Сураналиева К. К. – кандидат педагогических наук, доцент КНУ им. Ж. Баласагына